

BIZNES REJA TUZISH VA TAQDIMOT QILISH

Qoraqolpog'iston respublikasi, Qo'ng'iroq tumani
1-son kasb -hunar maktabi, maxsus fan o'qituvchisi
Madreymova Gavxar Saatbaevna

***Annotatsiya:** Biznes reja yoki investitsion loyhaning samaradorligi ko'rsatkichlari loyiha qarorlarini texnikaviy, texnologik va tashkiliy nuqtai nazaridan tavsiflab beradi.*

***Kalit so'zlar:** Biznes reja yoki investitsion loyiha, texnikaviy, texnologik va tashkiliy, loyhaning tijorat samaradorligi, loyhaning ijtimoiy (ijtimoiy-iqtisodiy) samaradorligi.*

Biznes reja — aniq tanlangan tadbirkorlik ishining barcha bosqichlari tavsiflangan va taxminan hisobkitob qilingan loyiha. Unda aniq tanlangan tadbirkorlik ishining hamma tomonlari o'z aksini topadi. Biznes reja o'z tarkibi jihatidan loyhaning afzalliklari va uni amalga oshirishdan kutiladigan moliyaviy natijalar bayon etilgan yakuniy xulosa hamda asosan 10 bo'limdan iborat asosiy qismga bo'linadi.

- Biznes rejada loyiha bo'yicha ishlab chiqariladigan tovar (xizmat)larning tavsifi hamda uning xaridorgirligi va raqobatbardoshligini ta'minlaydigan omillar;
- bozor hajmini baholash asosida sotish bozori, tadbirkor bozorning qaysi segmentida ish yuritishi, savdo hajmi, tovar (xizmat)lar narxi prognozlar;
- ehtimoli bo'lgan raqobatchilar (ularning mahsulotlari sifati va xaridorgirligi, narxi to'g'risida axborot beriladi);
- marketing xizmatining asosiy unsurlari (tovarning qanday yo'l bilan sotilishi, tovar narxining shakllanishi, sotishni rag'batlantirish, reklamaning qaysi usullarini tanlash va boshqalar);
- mahsulot ishlab chiqarish rejasi (ishlab chiqarish aloqalari, mahsulot sifatini nazorat qilish, ishlab chiqarish harajatlari va boshqalar);
- umuman ishni, xodimlar ishini tashkil etish;
- loyhaning tashkiliyhuquqiy shakllarini belgilaydigan yuridik reja;

- loyiha bo'yicha barcha ma'lumotlarni umumlashtiradigan hamda ularning qiymat ifodalari ko'rsatilgan moliya rejasi;
- loyihani moliyalash strategiyasi (vositalarni qayerdan va qanday shaklda olish, jami qancha pul kerakligi, uning qayerdan olinishi va harajatlarning qoplanishi, investorlarning daromad olish vaqti va boshqalar) o'z ifodasini topadi.

Biznes reja ni ishlab chiqishda tadbirkorning o'zi („birinchi rahbar“), firma (xo'jalik)larning mutaxassislari ishtirok etadi, tashqaridan maslahat va tavsiyalar olinadi. Biznes reja ekspertlar ko'rigidan o'tkaziladi va olingan xulosalarga tayanib Biznes reja yanada mukammallashtiriladi. Biznes reja kredit berish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Biznes-reja yoki investitsion loyhaning samaradorligi ko'rsatkichlari loyiha qarorlarini texnikaviy, texnologik va tashkiliy nuqtai nazaridan tavsiflab beradi. Loyiha samaradorligi loyihaning jalb etiladigan hamkorlar uchun jozibadorligini aniqlash va moliyalash manbalarini qidirish maqsadida baholanadi. U o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- loyihaning tijorat samaradorligi

- loyihaning ijtimoiy (ijtimoiy-iqtisodiy) samaradorligi Investitsiyalar samaradorligini baholash investitsion qarorlar qabul qilish jarayonidagi mas'uliyati eng yuqori bo'lgan bosqichlardan biridir. Kompaniyaning rivojlanish sur'ati va kiritilgan kapitalni qaytarish muddatlari baholashning qanchalik obyektiv va har tomonlama amalga oshirilganligiga bog'liq bo'ladi. Buni ko'p jihatdan baholashning zamonaviy usullardan foydalanish belgilab beradi. Shuni aytib o'tish kerakki, oldingi paytda mamlakatimizda kapital qo'yilmalar samaradorligini baholash usullarini unchalik qoniqarli deb hisoblab bo'lmasdi.

Bu maqsadda qo'llanuvchi ikkala ko'rsatkich samaradorlik koeffitsienti (o'rtacha yillik foyda miqdorining kapital qo'yilmalar hajmiga nisbati) va o'zini qoplash muddati (unga teskari ko'rsatkich) bir qator jiddiy kamchiliklarga ega bo'lib, ular real investitsiyalar samaradorligini baholashda obyektiv ma'lumot olishga imkon bermaydi. Bu kamchiliklar nimalardan iborat? Ulardan biri sanab o'tilgan ko'rsatkichlarning har

bittasini hisob-kitob qilishda vaqt omili hisobga olinmasligidadir – foyda va investitsiya mablag‘lari hajmi haqiqiy qiymatga keltirilmaydi.

Biznes rejani taqdim qilishda hisob-kitob jarayonida oldindan solishtirib bo‘lmaydigan ko‘rsatkichlar – investitsiyalar summasi hozirgi qiymatda va foyda summasi kelajakdagi qiymatda beriladi. Yana bir kamchilikka ko‘ra investitsiya qilingan kapitalni qaytarish ko‘rsatkichi sifatida faqat foyda qabul qilingan. Biroq amalda investitsiyalar sof foyda va amortizatsiya ajratmalaridan iborat pul oqimi ko‘rinishida qaytariladi.

Demak, investitsiyalar samaradorligini faqat foyda asosida baholash hisob-kitob natijalarini juda o‘zgartirib yuboradi. Va nihoyat, uchinchi kamchilik shundan iboratki, ko‘rib chiqilayotgan ko‘rsatkichlar investitsiya loyihasi to‘g‘risida faqat bir tomonlama baho olishga imkon beradi, chunki ularning ikkalasi ham bir xil boshlang‘ich ma‘lumotlardan foydalanishga asoslanadi.

Real investitsiyalar samaradorligini baholashda xorijda amal qiluvchi, so‘nggi paytlarda O‘zbekistonda ham qo‘llana boshlagan asosiy tamoyil va uslubiy yondashuvlarni ko‘rib chiqamiz.

Bunday tamoyillardan biri investitsiya qilingan kapitalning pul oqimi ko‘rsatkichi (cash flow) asosida qaytarilishiga bog‘liq bo‘lib, investitsiya loyihasini ekspluatatsiya qilish davomida amortizatsiya ajratmalari va sof foyda hisobiga shakllantiriladi. Bunda pul oqimi ko‘rsatkichi investitsiya loyihasining har bir yili bo‘yicha alohida yoki o‘rtacha yillik ko‘rsatkich sifatida baholanishi lozim. Baholashning ikkinchi tamoyili investitsiya qilinuvchi kapitalni ham, pul oqimlari miqdorini ham pul mablag‘larining hozirgi qiymatiga keltirishdir. Bir qarashda investitsiya qilinuvchi mablag‘lar doimo hozirgi qiymatida aks ettirilgan bo‘ladi, chunki pul oqimlari shaklida ularni qaytarish muddatidan ancha oldin kiritiladi. Haqiqatda esa bunday emas – investitsiyalash jarayoni ko‘p hollarda bir vaqtning o‘zida emas, balki bir nechta bosqichda amalga oshiriladi. Shu sababli birinchi bosqichdan tashqari kelgusida investitsiya qilinuvchi barcha summalar pul mablag‘larining hozirgi qiymatiga keltirilishi lozim bo‘ladi.

Xuddi shu tarzda pul mablag‘lari oqimi ham hozirgi qiymatga keltiriladi. Baholashning uchinchi tamoyili turli investitsiya loyihalari uchun pul oqimlarini

diskontlash jarayonida differentsiyalangan foiz stavkasini (diskont stavkasini) tanlash hisoblanadi.

Yuqorida aytib o‘tilganidek, investitsiyalardan olinuvchi daromad hajmi (real investitsiyalashda bunday daromad vazifasini pul oqimlari bajaradi) quyidagi to‘rt omil asosida shakllantiriladi: o‘rtacha real depozit stavkasi; inflyatsiya sur‘ati (yoki inflyatsiya mukofoti); tavakkalchilik mukofoti; past likvidlik uchun mukofot. Shu sababli tavakkalchilik darajasi turlicha bo‘lgan ikkita investitsiya loyihasini taqqoslashda turlicha foiz stavkali diskontlash qo‘llanishi lozim (yuqori foiz stavkasidan tavakkalchilik darajasi yuqori bo‘lgan loyihalarda foydalanish lozim). Xuddi shu tarzda umumiy investitsiyalash davri (investitsiyalar likvidligi) har xil bo‘lgan investitsiya loyihalari uchun yuqori foiz stavkasi amalga oshirish muddati uzoqroq bo‘lgan loyihalarda qo‘llanishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusupov M.A., Yergashxodjayeva Sh.J. Tadbirkorlik asoslari. – T.: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi, 2005
2. Zaynutdinov Sh.N., Nurimbetov R.I. Personalni boshqarish. O.,quv qo.,llanma. – Toshkent. Yangiyul poligraf service, 2007
3. Hamidullo o.,g.,li, T. H. (2023). RAQAMLI TEXNOLOGIYALARI DAVRIDA CHATGPT VA HOZIRGI KUNDAGI O.,RNI. Scientific Impulse, 2(16), 320-325.
4. Горовик, А. А., & Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. Universum: технические науки, (8-1 (77)), 27-29.
5. Tursunov, H. H., & Hoshimov, U. S. (2022). TA‘LIM TIZIMIDA KO.,ZI OJIZ O.,QUVCHILARNI INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDA O.,QITISH TEXNOLOGIYALAR. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(5), 990-993